

MESTER ÉS TANÍTVÁNYA

Szenzációt keltő hírt röppentenek világgá a kolozsvári lapok, 1879. februárjában:

„Liszt Ferencről azon rendkívül örvendetes hírt kaptuk, egészen biztos forrásból, hogy a jövő hó 10-én Kolozsvárra fog érkezni, hová gróf Zichy Gézát fogja elkísérni. [...] Ha valaki, akkor Liszt Ferenc bizonyosan kitüntetett vendége lesz Kolozsvárnak. Gróf Zichy Géza jótékony célú hangversenyét, e nagy mester jelenléte kétszeres értékűvé fogja emelni.”¹

Tíz nappal a hangverseny előtt már egyetlen jegyet sem lehet kapni a nevezetes eseményre. „Vendégek érkeznek Nagyszebenből, Marosvásárhelyről, Désről, Szamosújvárról, Tordáról, Bánfihunyadról, Enyedről és Gyulafehérvárról.”² Mindenki látni akarja Lisztet, az öt világrész legnagyobb zongoravirtuozát. A mester nem ismeretlen a kolozsváriak előtt. 1846-ban már járt az erdélyi metropoliszban. Akkor, november 24-e és december 8-a között négy hangversenyt adott, és egy Magyar ábrándot is írt! A zenemű születésének történetét, évtizedekkel később, Teleki Sándor a Hölgyfutárban meg is örökítette. Elbeszélése szerint, estélyt rendezett Monostori úti házában, s erre Liszt, – aki szeretett volna jó cigányzenét hallani, – hivatalos volt. A füstösök egész éjjel az akkor divatos „Koltóit” játszották, melynek szövege:

„Gróf Teleki Jankó, Jankó, Jankó,
Elfogyott a bankó, bankó, bankó,
Gróf Teleki Gergely, Gergely, Gergely,
Eredj haza, nyergelj, nyergelj, nyergelj!”

Liszt első ábrándjának utolsó részében ezt a dalt dolgozta fel. „Lisztnek szemei kigyulladtak, ujjaival pattogatott s belekiáltott a nótába – írja Teleki, – mi pedig aprózni kezdtük, s hajtottuk reggelig. A nagy mester zongorája mellé ült, apróztuk s ameddig mi hajtottuk, ő megírta első ábrándját.”³ A történet hitelét bizonyítja Liszt Ferenc 1877. február 10-én Teleki Sándorhoz intézett francia nyelvű levele, melyben egyebek mellett ez áll:

¹ Magyar Polgár, 1879. február 26.

² Lakatos István: Zenetörténeti írások, Kriterion, Bukarest, 1971. Liszt Ferenc, 174.p.

³ Hölgyfutár, 1877. február

„Kedves barátom!

Ön pompásan illusztrálta a mi magyar rapszodiánkat. A február 1-i Hölgyfutárban közölt elbeszélésével különös örömet szerzett. [...] Nagyon szeretném, ha huszadik, egyben utolsó rapszodiámat Önnél írhatnám meg Koltón, főként pedig, ha zavartalanul felújíthatnám Önnel régi meleg barátságomat.
Liszt Ferenc”⁴

Talán ennek a felújított barátságnak köszönhető, hogy Liszt elkíséri 1879-ben tanítványát, Zichy grófot Kolozsvárra. Zichyt, aki 14 évesen egy vadászbaleset következményeként jobb kezét elveszítette, Liszt tanította meg egy kézzel zongorázni, oly kitűnő eredménnyel, hogy neves koncertzongorista vált belőle. Hálás tanítványa, a nyelvében idegen, ám szívében magyar mesteréről így ír:

„Liszt a magyar népdalokat minden előnyeikkel és hibáikkal egyetemben ismerte. Az eredetileg rövid 8-as és 12-es formát kibővítette, összhangzatos finomságot és zenei tartalmat öntött bele halhatatlan rapszodiáival szimfonikus magaslatra emelte. A dal motívum első ütemeinél még megtartotta az eredeti összhangot és melódiát, de azután megkezdte csodálatos művészetét. A motívumokat kiterjesztette vagy összevonta, földolgozta s az összhang minden bájával földíszítette és mégis a bíborköpenyes királyleányban ráismerünk a mi pufók, parázsarcú parasztleányunkra.”⁵

De térjünk vissza az 1879-es kolozsvári koncertre. „Liszt Ferenc gr, Zichy Géza kíséretében március 10-én a délutáni vonattal érkezett meg. [...] A közönség óriási éljenzéssel fogadta az érkező vendégeket. [...] gr. Esterházy Kálmán főispán üdvözlé gr, Zichy Gézát, megköszönve azt, hogy eljött, s ezzel alkalmat nyújtott arra is, hogy a zenekirályt is vendégünkül tisztellessük” – áll a másnapi lapban, melynek első oldalán Teleki Sándor „Hozott Isten” című vezércikke köszönti a neves zeneművészeket.⁶ „A zongorakirályt hosszan leomló fehér, ősz haja és kifejező arcéle folytán azonnal megismerte mindenki. A művész sokkal erőteljesebbnek, egészségesebbnek, testesebbnek néz ki, mint fényképről lehetne következtetni. Hatvan-nyolc évvel is egész fiatalosan rugalmas a teste.”⁷

Némi csalódást jelent a kolozsváriak számára, hogy a nőegylet által rendezett jótékonyági hangversenyen Liszt nem lép fel, ám ennek ellenére elsősorban őt ünneplik lampionos felvonulással, és a szállása előtt adott

⁴ Idézi: Lakatos István i.m. 171.p.

⁵ gr. Zichy Géza: Emlékeim I-II, Franklin Társulat, Budapest, 1913. II. kötet 18.p.

⁶ Magyar Polgár, 1879. március 11.

⁷ Kelet, 1879. március 11.

szerenáddal. Március 11-én, a Vigadóban tartott hangversenyen, Liszt csak a közönség között foglal helyet. A kivételes eseményen jelen van Kolozsvár és Erdély egész értelmisége. Pontban öt órakor Zichy Géza a pódiumra lép, és elfoglalja helyét a zongoránál.

„A gróf saját *tanulmányát* adta elő (*Esz-dur*) olyan technikai virtuozitással, mely méltán meglephette a leglaicusabb embert is. Liszt Ferenc egészen odaadó figyelemmel hallgatta a grófot, arcán látszott a siker feletti öröme, néha-néha egy-egy merész futam után odavillant a szeme a félkezü művész kezére, s midőn vége volt, - egész lényén látszott, hogy szívéből tapsol kedvencének, barátjának, a rendkívüli tehetségnek.”⁸ Ezt követően Zichy olyan zajos sikert arat egy *Liszt átíratában* előadott *Beethoven-művel*, és egy népdalra írt *Magyar változatokkal* is, hogy műsorát meg kell toldania a *Faust-ábránddal*. A hangversenyt *Schubert Erkönygének* balkezes átíratával kellene befejeznie, ám ekkor váratlanul gr. Esterházy főispán jelenik meg a dobogón és bejelenti, hogy Zichy rosszullete miatt a koncertet Liszt fogja befejezni. A hatás leírhatatlan! A zongora fejedelme dübörgő taps közepette ül a hangszer elé, hogy előadja Schubert *Divertissement a la hongroise* című darabját és *Változatait* egy *Schubert-Indulóra*. „A maestro játszott! Kell-e ennél többet mondanunk, – lelkendezik másnap a Kelet recenzense, – ha ki akarjuk fejezni azt a kibeszélhetetlen ünnepi hangulatot, mely eltölti mindazok lelkét, akik szerencsések voltak jelen lehetni.”⁹

Másnap, március 12-én, a Farkas utcai Nemzeti Színházban Zichy vígjátékát, *A phrenologot* adják. Liszt és a szerző jelenléte pompás előadásra ösztönzi a színészeket, akik közt Dobrenil ezredes szerepében, a szegedi színház későbbi kitűnő direktora, Makó Lajos is ott van. A színielőadás után Bánffy Albert pazar estélyt ad főtéri palotájában. „Vacsora után Liszt a kártyaasztalhoz ül, miközben Zichy Géza eljátszik két művet, egy műkedvelő pedig magyar dalokat énekel.”¹⁰ Később Liszt váratlanul a zongorához lép és helyet cserél tanítványával. A kolozsvári főúri társaság leírhatatlan örömmel fogadja a két zongorista alakalmi koncertjét. Éjfél után döbbenetes hír fut végig a jókedvű társaság körében: Szegedet elöntötte a jeges ár, nincs többé Szeged!

Reggel, az első döbbenet múltával a kolozsváriak pénz- és természetbeni adományok gyűjtéséhez látnak, a kőszínházban pedig, az árvízkárosultak javára Liszt és Zichy közös hangversenyt ad. Mióta a Farkas utcai színház felépült, nem sokszor látott olyan hatalmas közönséget falai között, mint a

⁸ Magyar Polgár, 1879. március 14. Liszt Ferenc és gr. Zichy Géza Kolozsvárt

⁹ Kelet, 1879. március 12.

¹⁰ Lakatos István i.m. 179.p.

szegediek javára rendezett esten. Talán ezernél is több a megjelentek száma. A koncertet a Kelet szerint március 14-én, míg a Magyar Polgár szerint március 15-én tartják. Az előadásra kerülő művek sorában, harmadiknak Liszt Ferenc *Szent Erzsébet legendájának* egy részlete hangzik fel, és mi tagadás, kis híján botrányba fullad. „Megbocsájthatatlan bünt követett el a karnagy úr, hogy szakértő létére olyan szégyennek tette ki Kolozsvár műértő közönségét éppen Liszt és Zichy előtt akkor, midőn olyan készületlenség mellett is megengedte, hogy előadassék az oratórium” – áll a másnapi Keletben.

A Magyar Polgár tudósítója nem ilyen kíméletes. A *Szent Erzsébet legendája* részletével – írja, – „kedveskedni akartak a mesternek, s a dolog sikerül is meglehetősen, ha Jákoby karmester botrányos tapintatlansága alaposan el nem rontja az egészet. A kisasszony, ki Szent Erzsébetet énekelte, s szerepét alig egy nappal a hangverseny előtt volt szíves elvállalni, kétség kívül nem tehet róla, hogy a gondviselés énekhanggal nem áldotta meg. De arról tehet Jákoby úr, hogy egy hangversenyen, mely voltaképp Liszt tiszteletére van rendezve, egy botrányos kísérlettel ne hozzon szégyent színházunkra. [...] A közönség alig tudta végét várni Szent Erzsébet gyötrelmes előadásának. Mikor a függöny legördült [...] a mester megkapta életében az első részvét ovációt.”¹¹

A csúfos botrányhoz, a képzett zeneértő Brassai Sámuel, Kolozsvár polihisztora is hozzászól. „Az ő eszményi Szent Erzsébetét Kolozsváron keresztre feszítették, kínpadra vonták és neki e kínszenvedést végig kellett nézni és a halálhörgéseket végig kellett hallgatnia, mégpedig kétszer, egyszer a főpróbán, másodszer az előadáson.”¹²

Brassaitól tudjuk, hogy a főpróbán még nem is volt baj. Liszt jókedvűen humorizált, még meg is dicsérte a zenekar összjátékát. Valószínűleg elnéző volt a „vidéki” zenészek iránt. Az énekkar tévedését, – D-dúr helyett D-mollban énekeltek, – tapintatosan helyre is igazította.

„– Uraim! Én úgy gondolnám, talán jobban venné ki magát ez az akkord dúrban. Próbáljuk meg így! – mit mehr Auflösung!” – magyarul: több feloldással!¹³

Érdekes följegyzést találunk egy másik, pesti *Szent Erzsébet legendája* próbáról, Jászai Mari volt férje, a neves népszínházi komikus, Kassai Vidor *Emlékezései*-ben.

¹¹ Magyar Polgár, 1879. március 16.

¹² Idézi: Lakatos István i.m. 183.p.

¹³ Idézi: Lakatos István u.o.

„A hatvanas években volt. Liszt Ferenc *Erzsébet* oratóriumát a Vigadó nagytermében próbálta. Egy próbára én is bejutottam s a fal mellett meglapultam. Ebbe az oratóriumba egy ismert népdal dallamának az eleje bele van véve, u. m.: "Nem ettem én ma egyebet, fekete retket, kenyeret."

Liszt a zenekar előtt föl s alá járkált, topogott. Én oldalt álltam a fal mellett úgy, hogy hol szembe jött velem, hol meg vissza. Éppen a "Nem ettem még ma egyebet, hej" járta, amikor szembe jött velem, ütembe nagyokat lépve énekelte: pam, pampam, pam, pam, pam, - pam, - pam!pa a a! Elém érkezett, szemembe nézett s az utolsó pa a a-hoz lábával elém toppantott, mintha meg akart volna ijeszteni; én álltam a tüzet, ő pedig megfordult s visszament.

Némely helyen úgy akarta érthetővé tenni a zenészeknek zenéje tartalmát: "Himmelblau, meine Herren, – mehr Himmelblau!" Majd meg egy mordanto-féle helyen: "Schnurrbart wixsen, Schnurrbart wixen, meine Herren!" - Aztán kezébe vette a vezénylőpálcát s hol fölnyújtózott, mint a leégett csárda fekete kéménye Petőfi versében, hol meg mintha leomlott volna; hol karjait lebegtette, mintha szárnyai lettek volna s a levegőt tapogatta, hol meg leguggolt, mint akinek egyéb dolga van. – Nem hiányzott Liszt Ferencből a kedély."¹⁴

Az oratórium botrányos előadását szerencsére hamarosan feledteti Zichy briliáns zongorajátéka. Saját szerzeményeit játssza, melyek népdalokra írt változatokból állanak. Hatalmas sikere van. Háromszor kell zongorához ülnie. Talán Liszt is feledi a keserű perceket, mikor Hunyady Margit tolmácsolásában meghallja tanítványa hozzá írt versét, melynek zárósorait:

„...megkoszorúztad
Szép Magyarországot,
Hazajöttél, jó anyádhoz,
Legyen neved áldott!”¹⁵

– szünni nem akaró ünneplés követi. Végül a szegedi árvízkárosultak javára adott hangverseny záró száma következik, a *Rákóczi szimfónia átíratva* Liszt Ferentől, zongorára, három kézre. Előadja a mester és tanítványa. Ez a mű gyakori műsordarabjuk. Előadásáról különös történetre bukkanhatunk Zichy *Emlékeim* című könyvében.

„Nagy mesterem a legemelkedettebb hangulatban volt; csodásan játszott, mint mindig, csak a *Rákóczi-indulóban* okozott nekem valóságos halálfélelmet. A középtételnél ugyanis elkezdett rögtönözni. Hátravetette a fejét s a vezérszólamot mindenféle hangnemben vitte tovább. Megrémül-

¹⁴ Kassai Vidor Emlékei, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n., 244-45.p.

¹⁵ A verset teljes terjedelmében a Magyar Polgár 1879. március 16-i száma közölte.

tem, esdeklően pillantottam reá, de ő mosolyogva játszott tovább. „Mit tegyek? – gondolám – félbe nem hagyhatom, ha valaki Liszttel játszik s játékát félbehagyja, az a bűnbak!” Halálmegvetéssel kezdtem kromatikus nyolcad-futamokat verni; ott játszottam, ahol ő nekem a billentyűkön helyet engedett. Kitűnően hangzott s Liszt fülembé súgta: „Brávó Géza, brávó!” Végül visszatért a régi kerékvágásba s a darab a maga rendes menete szerint végződött. A fényes hangverseny 10 000 korona tiszta jövedelmet hozott a szegedieknek a jó öreg Liszt végtelen örömére.”¹⁶

A szegedieknek a sors nem adja meg azt a kegyet, hogy a pusztulásból új életre kelt városukban mondjanak köszönetet a „zongorakirálynak”, Zichy Géza azonban majdnem pontosan két évvel a nagy Víz után, koncertezni érkezik Szegedre. A grófot a Szegedi Napló ifjú zszurnalisztája, Mikszáth Kálmán mutatja be a város zenekedvelőinek.

„Zichyt a fiatal Teleki Sándor gróf fogja elkísérni Szegedre. Nekem legalább Teleki azt mondta. Hanem azért vele lesz az öreg Liszt is, legalább lélekben. Soha egy mester és tanítvány még úgy össze nem olvadt, mint ők ketten. Rajongó szeretettel csüggnék egymáson. S ilyenkor télen, mikor a világhírű öreg idehaza van, már-már a zene felé hajlítja hajlama a grófot, annyira, hogy távozóban látjuk benne az író. De ez csak tavaszig tart. Amint azután tavasszal kihajtanak a völgyek, lombok, dalolni kezdenek a pacsirták, az öreg pedig elmegy, megint az író lép előtérbe Zichyben. A történelem nem mutathat Janus arcot ennél rokonszenvesebbet. [...] S kísérje le ide bárki is – visszakísérni már az önök rokonszenve és egész szíve fogja.”¹⁷

Szükség is van a meleghangú cikkekre, mert a talentumos tanítványt, a Szegedi Híradó nem éppen barátságos sorokkal harangozza be. „A Fővárosi Lapok egy újdonsága nagyon kedvetlenül érintett bennünket – háborog a kuruc lelkű szerző. – A nevezett lap ugyanis azt újságolja, hogy Liszt Ferenc részt vesz a gr. Zichy Géza pozsonyi és soproni hangversenyein. Ezekbe a németes városokba hát elmegy a nagy művész, hanem Szegedre a magyar alföld metropoliszába nem jön, miránk nem is gondol.”¹⁸ Ebből az következne, hogy Zichy, Liszt nélkül nem sokat ér? Nem hinnénk, hogy erre gondolt a lokálpatrióta szerkesztő úr.

A sértődött ember sorai mégis Zichyt sértik. Pedig ő, aki ekkor már 1875-től a Nemzeti Zenede elnöke, nem érdemel bántást. Mint már említettük, bár egy balesetben jobb kezét elvesztette, – ma úgy mondanánk: testi

¹⁶ gr. Zichy Géza: Emlékeim, II. kötet 66.p.

¹⁷ Szegedi Napló, 1881. április 1. Gróf Zichy Géza

¹⁸ Szegedi Híradó, 1881. március 27. Zichy Géza gróf és hangversenye

fogyatékos lett, – nagy lelkierejének, kitartásának, no meg Liszt türelmes szeretetének köszönhetően, Európa legjobb muzsikusai közé küzdötte föl magát. Zichy életútja példaképpül szolgálhat minden fogyatékos ember számára. Tehetségével később, nem csak a zene-, hanem az irodalmi- és színházi életben is helyet követel magának. 1891-től 1894-ig a Nemzeti Színház, és egyben a Magyar Királyi Operaház intendánsa. Emberi nagyságát mi sem jellemzi jobban, – írta róla Mayer Ágnes, – mint hogy „lakásán oktató foglalkozást tartott sorstársainak. Arra tanította őket, hogy hogyan legyenek önállóak. Megtanította őket esernyőt kinyitni, nyakkendőt kötni.” S amikor az első világháborúból özönlenni kezdenek a csonkolt katonák, hogy segítse őket, megírja *A félkezű ember könyvét*.

Ez az embernek és művésznek is kimagasló férfi érkezik a Tisza partjára, hogy 1881. április 1-jén és 3-án hangversenyt adjon. „Zichy grófot Szeged közönsége nagy lelkesedéssel fogadá. Mennyire becsüli benne a művészt, azt bebizonyítá a zsúfolt ház. [...] Hogy mennyire szereti az embert, azt az embert, ki az árvízkárosultaknak ezreket keresett egy keze remekléseivel, azt hirdeté a meg-megújuló viharos éljen kiáltások és a tapsok.”¹⁹ A zongorakoncerteken Gounod *Faust-ábrándja*, Zichy *Magyar ábrándja*, Schubert *Rémkirálya*, két Liszt szerzemény és *Zichy-dalok* hangzanak el. „Műsorát legnagyobb részben a saját és Liszt szerzeményeiből állította ki – így a Szegedi Híradó recenzense. – Zichy mint zeneszerző is nem közönséges tehetség; művein nagyon meglátszik nagy mesterének és barátjának, Liszt Ferencnek a szelleme. [...] Zichy játéka művészeti élményeinknek egyik legszebb, legfényesebb lapját fogja képezni; páratlanul álló művészte sokkal mélyebb benyomást tett ránk, semhogy ezt egyhamar elfeledhesük.”²⁰

A hangversenyekből különös következtetésre jut a Naplóban publikáló Enyedi Lukács. „Itt Szegeden [...] a talaj Liszt fölfogására nincs még teljesen előkészítve. Zichy Géza zeneszerzeményei, előadott dalai is a Liszt-iskola nyomát viselik. Teljes hatásuk mélyebb zeneismeretet tételeznek föl, mint amilyenekkel már most találkozunk Szegeden, hol a régi, könnyebben fölfogható szerzők iránt általános az előszeretet.”²¹

Szegednek elég ideje marad, hogy „Liszt és a Liszt-iskola fölfogására” előkészüljön, mert húsz esztendő telik el addig, amíg másfél évtizeddel a Mester halálát követően, a tanítvány, 1901-ben, újra a városban koncertezik. „Zichy Géza grófot huszonöt éves jubileuma alkalmából még csak az imént

¹⁹ Szegedi Napló, 1881. április 3.

²⁰ Szegedi Híradó, 1881. április 5. A részletet Főkövi Lajos bírálatából vettük

²¹ Szegedi Napló, 1881. április 3.

ünnepelte az ország fővárosa – jelenti a Szegedi Híradó. – Az ünneplők sorából nem maradhatott el az Alföld metropolisza sem, amely jól tette, hogy kikövetelte a részét Zichy Géza ünnepléséből.”²²

Az ünneplésre a március 19-i jótékonyági koncert ad alkalmat. Zichyt, a koncert kezdetén Sz. Szigethy Vilmos *Ünnepi prológus*ával, Tóvölgyi Margit színésznő köszönti.

„Más száz kézzel sem tudna mit csinálni,
Nincs másnak olyan szíve, mint neked,
Hisz egy kezeddal magadhoz ölelted
Egész hazádat, érző nemzeted”²³

– zengenek az utolsó sorok, azután hosszantartó ováció következik, majd kezdetét veszi a hangverseny. A műsoron ezúttal kizárólag Zichy szerzeményei szerepelnek. Részletet hallanak a *Roland mester* című dalműből, majd balett egyveleg következik az *Alárból*. A *Dolores halála* című zenei legendát Ladányi L. Mariska énektanárnő adja elő s végül az est fényponja: Zichy előadásában a *Zongora hangverseny balkézre* hangzik el. Az esten a 46. gyalogezred zenekara működik közre, Wöber Ottó vezényletével. A *Zongora hangverseny*-ről így ír a Napló: „a második tétele magyar motívumú s szinte maga előtt látja hallatára az ember a daliás kuruc időket, a kacagányos leventéket, hallja a tárogató bús hangját, majd a toborzó vidám, vérforraló zenéjét.”²⁴ Játékáról elragadtatással jegyzik fel: „megelevenedik keze alatt a zongora; sír, zokog a hangja, diadalmasan harsan fel, majd pedig elhal csöndesen s ott él a hangja, a megbüvölt lelkekben.”²⁵

Zichy két szegedi koncertjével ékesen bizonyítja, hogy méltó tanítványa Mesterének. Tanítványa és egyben barátja, s talán legjobb ismerője is. Ezért tudja ő a legtalálékosabban megfogalmazni, milyen ember volt mentora és példaképe, Liszt Ferenc:

„Magyar volt szívében, a zene iránti szeretetében német, külső mi-voltában és irodalmi kultúrájában francia, arisztokratikus felfogásában angol, és képzőművészetek iránti rajongásában olasz. Minden volt, ami egy ember lehet: egy egész világ kicsiben.”²⁶

²² Szegedi Híradó, 1901. március 19.

²³ Az *Ünnepi prológus*t a Szegedi Napló 1901. március 20-i száma közli

²⁴ Szegedi Napló, 1901. március 20.

²⁵ Szegedi Napló, 1901. március 20.

²⁶ gr. Zichy Géza: Emlékeim, II. kötet 16.p.